

A TÖRTÉNELEM KILÁTÓJA

B O R D Á S G Y Ő Z Ő

Ha a szúnyogirtó repülőgép pilótája nemcsak a felhőket és a fákat szemlélte volna, hanem letekint arra a több mint húsz öl átmérőjű füves, kör alakú magaslatra, amely fölött sárgára és lilára festett gépe elzúgott, hogy kellő magasságból szálljon majd alá a csatornapart füzesének permetezéséhez, három fekete alakot látott volna, amit ebből a magasságból akár nyitott kútszájnak is vélhetett volna. Azt viszont már nem észlelhette volna, hogy Laci, a legfiatalosabb járású a három öreg közül összerezzen, mintha rosszullét fogná el, minden porcikája remegni kezd, úgyhogy Béla, a festő, a nitroglicerint is előkotorta a zsebéből, hogy vendégének a nyelve alá helyezze.

A repülő viszont, velük mit sem törődve, egyenesen a felhőket célozta meg, permetet meríteni belőlük, mert amikor jó messze, szinte a szomszédos határban visszakanyarodott, majd a füzes fölé emelkedett, pontosan olyan szert eregetett magából, mint amilyenek a bárányfelhők voltak, kékesfehér színűek.

– Nem fényképeznek? – kérdezte a halálsápadt Laci a festőtől, s miután az megnyugtatta, erőt merített, hogy folytassa kapaszkodását a fal legmagasabb pontja felé. Merthogy ez volt a cél.

Annak idején Székely Sándor igazgató is innen szemlélte a világot, emlékezett vissza a három öreg, Szent György-napján pedig itt tartotta nyilvános történelemóráit egészen '19-ig, míg idő előtt nyugdíjba nem küldték. De erről hármuk közül már csak a legidősebb, a kilencvenegyed taposó Sauer Jakab beszélhetett az átélt élményei alapján, minthogy ő volt az, akit maga Székely Sándor fogadott ide. Ő is sűrűn lejárt ebbe a gyűrűbe, természettudósi kíváncsiságát kielégíteni, sőt ő volt az, aki bebizonyította, miért lehet időjósító helynek nevezni ezt az ősrégi, az

avarok által megépített földvárat. Nyilván nem a sáncot építők hagyták itt azokat a salétromos téglákat, amelyeket annak idején gondosan megvizsgált, de tény, hogy a török időkből itt maradt mecset maradványai és egy még ősbibb kiásott égetőkemence téglái eső előtt vizet izzasztottak.

Micsoda naiv kis dolgozatocsksa volt – gondolta magában –, de ha annak idején ezzel a problémával nem bíbelődik oly sokat, talán soha eszébe sem jut, hogy pont itt próbálja ki az akkor még nagy újdonságnak számító Eötvös-ingát, amelynek bemozdulásai számára megdönthetetlenül földtani sűrűségváltozást jelentettek. Ebből, akárhogy is forgatta a dolgot, arra következtetett, hogy itt a föld mélyében lennie kell valaminek. Előbb csak a rég betemetett templom alapjaira gondolt, de miután meggyőződött róla, hogy a csatorna partján, sőt fent a Telecskán is ugyanúgy viselkedik az inga, merészebb következtetést vont le. A só vagy az érc jelenléte ebben a talajban eléggé valószínűtlennek tűnt, de miért ne lehetne kőolaj? E feltevését nyilván kellő bizonyítékokkal támasztotta alá, mert nem sokkal szakcikkének közzététele után Pesten már készültek a tervek az első próbafúrásokra. Ha ki nem tör a háború, ő találja meg elsőnek azt a folyékony aranyat, amelyet még ma is szivattyúznak a környéken.

Miután megszüntették a magyar gimnáziumot Sauer ott maradt, és a német nyelvű osztályok osztályfőnöke lett, de amikor az 1924–25-ös tanév derekán, februárban, ezeket a tagozatokat is fölsozlatták, és így állását elveszítette, tovább nem maradhatott, bevonult tehát a pesti Geofizikai Intézetbe, ahol nyugdíjaztatásáig a gravitációs atlaszon dolgozott, és itt a Pannon-medence földtani evolúciójának tudósaként tisztelték. De örök érdeme maradt, hogy ő eme gyűrű alatt valamit „látott”.

– Tudjátok – kérdezte a most már ugyancsak öszülő diákjaitól, miután nagy nehezen megmászta a falat, s ott álltak ama legmagasabb ponton –, minek nevezte Székely igazgató ezt a helyet? A történelem kilátójának! Nem volt diákja, akinek a képzeletét meg ne mozgatta volna, amikor ide fölállt, s öblös hangján elkezdte: „Látjátok ezt a várat?” Pedig a földmagaslaton és a benne levő kaszálón kívül egy betemetett kút száján kívül semmit sem láthattak. „Szóval, látjátok ezt a várat? S tudjátok, mi benne a csodálatos? Az üressége. Mert, ne feledjétek, csak az űr tud telítődni. De az igazi üresség nagyon ritka, ritkább, mint az igazi telítettség. Tanuljátok meg, legtöbbször csak a felületes szemlélőnek tetszik űrnek az, amit látunk. A mélye tele van történelemmel. Csak le kell nyúlni érte. Amikor én ezt megtettem, íme, mit találtam.” S ekkor

a zsebéből elővette azt a bronzból készült, díszített szíjvéget, amit Wagner Gyulával, a régésszel ástak ki valamikor a századfordulón. Micsoda kíváncsisággal forgatták a gyerekek a kezükben az apró, hideg bronzlapot. Székely – mesélte tovább – elragadtatásában sokszor a hunokat is ide képzelte harmonikaszzerűen nyitható és csukható jurtájukkal, amelyek körül bozontos lovon ülő, rövid lábú, busa fejű, bőrnadrágot viselő harcosok lovagoltak. Innen magyarázta ő nemcsak a hunok, hanem a gepidák, az avarok és a besenyők végigvonulását, harácsolását, majd eltűnését, hogy aztán eljusson mondandója lényegéhez, miszerint: „De minden nomád nép elveszett, fölmorzsolódott, s a mi őseink voltak az elsők, akik szakítani tudtak a portyázó életmóddal, s ennek köszönhetően vagyunk most mi itt, immár több mint ezer éve.”

– Az öreget hallgatva nekem is az volt a benyomásom, mintha innen a történelem a maga teljességében lenne látható, mert erről a pontról könnyű volt aztán eljutni Endréig, Istvánig, Mátyásig, majd Rákócziig és Kossuthig. Mintha egy élő történelemlétkönyv lett volna ez az ember.

A repülő már kétszer fordult fölöttük, s már Laci is kezdte megszokni a nehéz berregést, s csupán kételkedő pillantást vetett az ég felé.

– Így volt ez a történelemmel – folytatta a tanár –, de nem is hinnétek, hogy ennek a békés tájnak a gyomrában micsoda törésvonalak vannak. Merthogy itt valamikor borzalmas erők működtek, romboltak és teremtettek, és az elmúlt húszmillió évben rettenetes nagy süllyedések és feltöltések keletkeztek. Mint egy többszörösen műtött gyomor, olyan a föld belseje. No de hát kit érdekel ez? – legyintett. – Apád is – szólt oda a festőhöz – a felszínt vizsgálta, érthetően, itt kereste azokat a színeket, amelyet a vásznára vitt. Mert, ne feledd, minden zöldje, sárgája, barnája innen való. Képei egyetlen emlékeim, amit innen magammal vittem, igen, a képei, amelyeket még ma is örömmel nézegetek. S tudod, mi jutott még sokszor az eszembe? A temetése. Te még gyerek voltál, de én tanúsíthatom, soha senkinek ekkora temetése nem volt. Aki élt és mozgott a városban, mind ott tolongott. A koporsóját is alig tudtuk kivinni a házból. A parasztok meg kifogták a lovakat a kocsikból, feketébe öltöztek, és hosszú rajban érkeztek. A Reich és Friedmann cég pneumatikus kocsiján kísértük ki a temetőbe. A kocsi tele volt zenészekkel, vonósokkal, apád Gavotte-ját játszották, míg csak a sírba nem tették. A városban pedig minden templom harangja szólt, mindaddig, amíg az utolsó gyászoló is a sírhoz nem ért. Gyászban volt a város, gyászban az emberei, de gyászban még a lovak is! Életemben soha olyat

nem láttam, a gyász kocsi húzó széles hátú lovak is sírtak az ezüstdíszes fekete lótarakó alatt.

Hogy nem túlzás volt, amit az öreg tanár mesélt, tudta az ifjabbik Pichler, ugyanis ugyanezt hallotta Heinrichtől, a paradés kocsiától, és Szevera tanár úr is hasonlóképpen adta elő a történetet. Meg is kérdezte: – Emlékszik-e még Szeverára?

– Á, a Szevera, a Szevera Janko – csillant fel a szeme Sauernak –, nagy tudású tanár volt.

– Amikor bejött az osztályba – vette át a szót Schmidt Laci –, elrebegette, hogy: „Tehát leülünk szépen.” Aztán mi azt csináltunk, amit akartunk, papírgolyókkal dobálóztunk, helyet cseréltünk egymással, barackot nyomtunk a lányok fejére . . .

– Mígnem? – szólta oda Béla, mint aki emlékeztetni akarja valamire.

– Mígnem – folytatta Laci – elérkezett a számonkérés órája, a feleltetés. S ekkor támadt a merész ötletem, hogy rendezek egy kis mulatságot. A szünetben a lábamat és a karomat, sőt a fél szememet is befásliztam, megjátszottam a rokkantat. S ekkor belép Szevera, s mondja: „Tehát leülünk szépen.” Körülnéz és indul felém. Átlépi a rokkant lábamat. Kuncogás. Aztán ismét, majd még egyszer. Két perc alatt halálos a csönd. Aztán lefejt a szememről a kötést, és az asztalra teszi, majd lassan a karomról is. Izzadok, nem merek a szemébe nézni, csak föl-fölsandítok. Aztán a lábamat puhán az asztal alá tolja, és egy hatalmas pofonnal leteríti. Senki nem érti, mi történt velem. Pedig így adta valamennyiünk tudtára, lám, ilyen is lehetnék, ha akarnék.

– Ő volt az, aki mindent tanított – vette át az emlékezés fonalát Béla –, biológiát, történelmet, sőt matematikát meg a nyelveket, németet, franciát, latint. Mind a négy év minden gimnáziumi tananyaga a fejében volt. S tudjátok, mi történt vele? Amikor '45-ben összeállt az új tanári kar, őt nem menesztették, hanem fontosabb munkakörbe nevezték ki, községi tanfelügyelőnek. Ez pedig lelki krízisbe sodorta. Akik ismerték, mesélték, éjszaka fel-alá sétált a szobájában, tusakodott önmagával. Halálosan megrémült a gondolattól, hogy ezután olyan munkát kell végeznie, amire ő esetleg nem alkalmas, pontosabban attól rettent meg, hogy nem azt csinálja, amihez biztosan ért, hanem azt, amiről nem egészen biztos, hogy érteni fog hozzá. Pedig hát olyan volt, mint ez az avar kori gyűrű, kimeríthetetlen tárgyat lehetett belőle meríteni, de olyan félszeg, hogy egyszer a kóbor kutyának is így könyörgött: „Kutyusom, ne harapj meg, én vagyok Janko Szevera, az itteni gimnázium professzora.” Mi meg, amióta ismertük Schiller Harangjának a mottóját,

már csak így idéztük: „Vivos voco, mortuis plango, fulgura frango, Szevera Jango.”

– S tudjátok, mi történt velem: kinevezése után nem sokkal felakasztotta magát.

*

– Ha maga a Kávé utcában született, az ötvenhármasban, ahogyan mondja, akkor mi akár szomszédok is lehetünk volna.

– Hogyan?

– Mert én a negyvennyolcasban nőttem fel, és valójában ezt is tekintem szülői háznak.

– Ötvenhárom, ötvenhárom? Akkor maga nem véletlenül a Gärtner, azaz elnézést, mert mind nehezebben jönnek a magyar szavak a számra, maga nem a kertész fia?

– De, az volnék.

– Tudja, hogy a maga apja milyen szép koszorút készített nekem? Gerbera és írisz kombinációból drótrámára erősítve, és sok fenyőbe ágyazva. Szép mestermunka volt.

– El tudom képzelni.

– Mindjárt ki is vittem a temetőbe, de persze nem az az érdekes, de valami egészen más. Ha van ideje, elmesélem . . . Nem hall bennünket senki?

– Azt sosem lehet tudni, hiszen ennek a kávéháznak is lehetnek fülei, de csak nyugodtan meséljen.

– '44 tavaszán már látszott, hogy a háború el van veszítve. Akkor, amikor itt is megjelentek a zöld és fekete egyenruhás katonák, sötét-kékben a magyar rendőrség, barna uniformisban meg a csendőrség. Napok alatt összeszedték a zsidókat. A saját szememmel láttam, hogyan dobálták meg a Heil!-németek a zsinagógát tojással meg tintásüveggel. Lila és sárga csíkok folytak szét a fehér falon. Volt, aki a kotlós alól szedte ki a tojást, mert csirkeembriók is heverték a fal tövében. Másnapra legyen lejték el őket. Szóval, ezek voltak a vérmesebbek, velünk a Grüssgott-németekkel szemben, akik továbbra is a Greifensteinbe jártunk sörözni, spriccerezni a szerbekkel, magyarokkal, ruszinokkal, s itt mulattattunk a cigányokkal. Amikor ezek a furcsa csíkok megjelentek a zsidó templomon, anyám eldöntötte, eladjuk nagypapa szállását, és behozzuk a lovakat meg a nagy stráfkocsit a városba. Október nyolcadikán nagy hasznát is vettem mindennek. De nem ezzel akarom untatni,

hanem most, hogy húsz év után először hazajöttem, eldöntöttem, hogy bemegyek a községházára szüleim halotti anyakönyvéért.

– Hogy hívják? – kérdezte az anyakönyvvezető.

– Mondom, Ladislav Schmidt, merthogy így szoktam meg a gimnáziumban, ha jól tudom, így is voltam bejegyezve az osztálykönyvbe.

– Hogy hívták a szüleit, és mikor haltak meg – jött az újabb kérdés a tolóablakon keresztül, és láttam, hogy az anyakönyvvezető feltolja kissé a szemüveget, hogy jobban szemügyre vehessen, de nem sokat láthatott, mert én a folyosó félhomályában álltam, és a tolóablak drapériája is csak félig volt széthúzva.

– Johann Schmidt volt az apám, elhunyt 1937. január elsején. A tisztviselő ezt az adatot a tenyerére írta, olyan volt a keze, mintha pecsétet ütöttek volna rá. Szép, egyforma betűkkel írt, nyomtatottal.

– Hát az anyja?

– Katerina Schmidt – még egy pecsét a kézen.

– Meghalt?

– 1946 nyarán.

– Pontos dátumot kérek – mondja, de csak egy kicsit keményebben.

– Nem tudom . . . augusztusban talán, pontosabb dátumot nem tudok mondani.

A tintaceruza ekkor egy pillanatra megállt a levegőben, a szikár, szemüveges férfi szinte motorikus mozdulattal igazított kopottas, fekete klott könyökvédőjén, kezével a haját is végigsimította, de rajtam kívül ezt senki sem láthatta, még a mögöttem álló sem, aki megköszöri a torkát. Férfihang volt. Ekkor az anyakönyvvezető szinte nekihajolva az ablakocska üvegének, a következőket mondta: „Kérem, jöjjön vissza egy óra múlva.” Mit sem törődve azzal, hogy még vagy négyen-öten álltak, behúzta az ablakocska sűrű függönyét, és csattant a nehéz kalantyú zárja.

A mögöttem várakozók méltatlankodni kezdtek, mert kellett a kivonat a gyerek iratkozásához, az örökösödési tárgyaláshoz, esküvőhöz. Mi tagadás, én is zavartan álltam. Nem mintha nem készültem volna fel kellemetlenségekre.

– Megihatnánk addig egy kávét itt a Centrálban – szólott hozzám ekkor a torokköszörlős. Szerbül szólalt meg, de éreztem a fülemnek oly dallamos svábos hangsúlyát. Ezért én váltottam. Erre kissé félrehúzott, és a fülembé súgta: „Nem hiszem, hogy szerencséje lesz, uram.”

Némán, de nyilván nagyon bambán nézhettem rá pillanatokig vagy percekig, nem is tudom, de az én határozatlanságomtól ő is zavarba jött,

bizonytalansági helyzetében topogni kezdett. A jobb és a bal láb kölcsönös váltogatásában benne volt sorsunk, hogy sohasem tudtuk egészen pontosan, hol vagyunk, mit akarunk, mivégre vagyunk itt, úgyhogy ismeretlenül is egy távoli rokont fedeztem fel benne, és ősi vérünk megmozdulását. De e rokoni vonás ellenére sem tudtam mit kezdeni vele, ezért inkább az elutasítás hangját választottam, és azt mondtam: „Tudja mit, én inkább itt várom ki az egy órát.”

Erre a torokköszörülős bemutatkozás és kézfogás nélkül szinte sérődötten sarkon fordult, és el is tűnt a folyosó tolongásában.

– Schmidt, Ladislav Schmidt, itt van? – szólt ki pontosan egy óra múlva egy női hang. – Tessék bejönni – mondta.

Bent a még mindig csukott függöny mögött ugyanaz a szikár férfi ült, szinte elbarikádozva magát az anyakönyvek között.

– Szóval, Katerina Schmidt. Született?

– Klein.

– Klein, Klein . . . – és közben csóválta a fejét a bozontos hajával, amely mint kövér csatornaparti buzogány imbolygott a hosszú nádszál-nyakon.

– Biztos, hogy itt, Ú.-ban halt meg?

– Biztos. Megbízható forrásból tudom, elhiheti.

– De honnan tud maga ilyen jól szerbül? – kérdezte, nyilván azért, mert kiejtésem tökéletes volt.

– Itt végeztem a gimnáziumot, és ma is tolmácsként dolgozom.

– És hol, ha szabad kérdeznem?

– Karlsruheban.

– Értem.

– Tud-e valami közelebbit édesanyja haláláról?

– Csak annyit, hogy '46 augusztusában.

– Otthon halt meg?

– A selyemgyárban, nyilván tudja, hogy akkor közülünk senki sem halhatott meg otthon.

– Na jó, de minden elképzelhető, nem? Hiszen a nyomtalanul eltűntek jegyzékén sem találom.

– Ötvenkét éves volt, és dizentériában – mondtam.

– Nézze, hiába keresem, nincs.

– Pedig a családi kriptánkba temették el.

– Ezt meg honnan veszi? – kapta fel a fejét, és szeméből valami őszinte csodálatot olvastam ki.

– Olyan személy bizonygatta, aki eltemetéséről gondoskodott – válaszoltam.

– Ilyesmiről én sohasem hallottam, te ezt hihetőnek tartod, Miro? – szólt oda a titkárnőjéhez vagy munkatársához, mindenesetre ahhoz a nőhöz, aki a folyosóról beszólított, és aki azóta is aktái között matatva fültanúja volt beszélgetésünknek. A nő hallgatott.

– A lágerban, szóval, a selyemgyárban – helyesbített –, és a maguk sírboltjában lenne eltemetve? Ilyesmiről én még nem hallottam – ismételtette, s most tekintetéből azt olvastam ki, hogy az agyában készült gyorsleltárban illet valóban nem talál. Nekem meg Kratz mester jutott az eszembe. Kecskeszakállával jelent meg előttem, hangját is hallottam, és gyors mozdulatai is kirajzolódtak, amint elmaradhatatlan colstokjával a farzsebében és ácsceruzájával a füle mögött szélesen gesztikulál fönt a tetőgerendán, merthogy az utca zaja sokszor elnyomta a hangját, és ilyenkor az inasoknak a mozdulatokból kellett megfejteni mesterük parancsát. Őt magát is internálták, de mert jó mesterember volt, barakképítő lett a futballpályán. Közvetlensége a merevebb tartású katonákat is annyira megpuhította, hogy többször hazaengedték, kapálja meg gyorsan a kertjét, és ételmezt is hozhatott, szalonnát, sonkát, zöldhagymát.

Ő járta ki, hogy a selyemgyári halottak egyikének-másikának jusson azokból a zöld lőszeresládákból, amelyekből a barakkokat ácsolták, sőt azt is, hogy ezek a rögtönzött koporsók ne jeltelen helyre kerüljenek.

– Nézze, ha ott van eltemetve, ott is kell lennie – mondta végül az anyakönyvvezető.

Fél óra múlva kint voltunk a temetőben. Most jobban szemügyre vehettem a sírt, amelyet már az előző nap is meglátogattam, de nem akartam sokat ógyelegni, mert úgy véltem, felügyelet alatt vagyok, Béla barátom pedig a gimnáziumban intézkedett, hogy ötvenéves érettségi találkozónkra bebocsátást kapjunk az egykori alma materbe.

Évtizedes ecetfák vastag ágai és levelei borultak a borostyánnal sűrűn benőtt és a kőkeresztre is felfutott tapadós indák fölé.

– Ez volna a mi sírunk – mondtam az anyakönyvvezetőnek.

– Nézze, ha kérvényezi, mi felnyithatjuk a kriptát, és akkor meggyőződhet a dolgok állásáról, de én azt ajánlom, exhumáltassa hozzátartozóit, mert látja, ezt a temetőt hamarosan felszámoljuk.

Az ajánlat nem lepett meg, mert már Bélával is beszélgettünk erről a lehetőségről, de mivel ő úgy döntött, hogy amíg él, apja síremlékét onnan el nem viteti, pedig az egy védett síremlék, én sem engedtem.

– Nem, nem kívánok exhumálást, csak arról szeretnék a saját szememmel meggyőződni, hogy itt nyugszik-e anyám.

– Jó, akkor ezt a kérvényt aláírja, kifizeti a kriptafelnyitás költségeit, és holnap kilenckor itt találkozhatunk.

Másnap az anyakönyvvezető és két sírásó várt rám. A munkások ásóval, lapáttal és csákánnyal a kezükben. A csákányt akár otthon is hagyhatták volna, mert a téglák szinte maguktól oldódtak ki, akár egy gyerek építőkockái. A bejárati nyílás pedig egyre szélesedett. Amikor az útról odanéztam, mihelyre egy aranyrúd fénylett volna a kriptá sötétjében. A téglákat fejtő mester nem szólt semmit, csak inett a társának, kerülje meg a kriptát, ő meg valamivel kényelmesebben folytatta a falbontást. Bár a kissé távolabb álló anyakönyvvezető maga mellé hívott, hallottam a furcsa zuhogást. Mélyről jöttek a hangok, mintha a föld gyomra korgott volna éhesen.

Előbb csak a két sírásó ment le, előtte felhúzza kesztyűjüket kérges kezükre. Hallottam, miként rakosgatják az érckoporsókat, aztán föl-szóltak a matičarnak, jöhetünk. Csak én ereszkedtem alá a pókhálóval szőtt földgyomornak, ahol a négy, helyére került koporsó között a lejárattal szemben, a földön ott feküdt a zöld katonaláda a maga széles és rövid ormótlanságával. Ahogy a lámpával megvilágították, a zöld festékben kivehető volt egy kereszt. Nyilván Kratz mester colstokjának fémfoglatával belevésve. Az aranyrúd eltűnt ugyan, de a kriptá hátsó végében a téglák és a gyors kapkodó mozdulatokkal szétsimított friss föld, amelybe fűillat is keveredett, mégiscsak árulkodó volt. Akárcsak a szúnyogok is, amelyek felbolydulva repkedtek a fejem körül.

– Fölnyissuk? – kérdezte a téglabontós, és a lábára mutatott.

Intettem, emeljék le a fedelét. Zsanéros láda volt, teteje oldalra nyílt, s amikor némi fény szűrődött bele, egy csontspirál rajzolódott ki, mintha körzővel lett volna bemérve.

– Köszönöm, csukják le – mondtam. Míg a csukópánt nyikorogva, majd élesen feljajdulva engedelmeskedett a sírásó kezének, célom elérve láttam, s teljesen fölösleges lett volna benézni a többi koporsóba, megvan-e apám csontujján a pecsétgyűrű, nagyanyám nyakában a lánc.

Miután befalazták a kriptát, mentem el magukhoz a Kávé utcába a koszorúért.